

ЧАСТИНА 1

ЗРІЛІСТЬ І СИЛА

Дорога на Галнч

Яромир прокинувся, коли сонце лише черкнуло променем по небозводу. Тіло від холоду видавалося чужим, — тільки очі хлопця ловили світло. Ще вчора він, як навчав його дід, уважно приглянувся, де заходить сонце, і зробив собі нічну схованку таким чином, щоб сонце на сході світило просто на нього. Схованку на нічліг вигріб у снігу, поклав у неї сухого хмизу та оберемок сіна, яке прихопив дорогою поблизу села. Безпечніше було ночувати на пригірку, звідки проглядалася вся долина.

Сонце було холодним, але ясным, — і він дивився в його око та просив повернути силу. Хто, як не сонце, може оживити все у цьому світі?

Сила поверталася повільно, — хлопець устав і скинув з ніг чоботи. Вони були завеликі для нього — дідові. Але саме тому можна було добре обмотати ноги онучами. На щастя, вони були сухі. Яромир роззувся і босими ногами пробігся по снігу. Заплющивши очі, тупотів по замерзлому снігу, пробиваючи його голими п'ятами, і подумки уявляв себе птахом, який тріпоче між небом та землею...

Потім сів, полами кожущка насухо розтер ноги, обгорнув їх онучами і взувся. Тіло оживало. Зібрав свої скромні пожитки, закинув за плечі торбину й пішов униз, де під снігом лежала ріка.

Тріскучі морози вже відступили — але ще лежали глибокі сніги, і просуватися в них було навіть важче, ніж за сильних морозів. На морозі сніг легкий та сипучий, а тут він — як біла глина...

Яромир мусив пробиратися крізь найглибші замети понад берегом Дністра. Так він сподівався не заблукати: адже його дорога лежала до Галича. Від спаленої і розграбованої Бакоти — до стольного Галича...

Тільки Дністер знав туди дорогу.

Серед снігів виднілися чорні згарища сіл, які сплюндрували ординці. Він іноді сторожко прокрадався до напівзотлілих жител у надії знайти бодай залишки їжі, але чорне вороння криком відганяло його.

Не було хвилини, коли б Яромир не згадував свого діда Сила — бакотського коваля і мудреця, до якого чи не всі ходили за порадою. Він знався на травах, умів лікувати рани, але найважливішою була його наука виживання. Бакотські хлопчачки проходили біля діда з низьким поклоном, бо саме Силова наука робила їх воїнами.

Батька Яромир не пам'ятав, — йому виповнилося лише два роки, коли той загинув, обороняючи Київ від ординців. Він був найкращим лучником у дружині воеводи Дмитра, якого князь Данило послав захищати Київ.

Мати померла невдовзі після смерті батька, — і хлопець зостався під опікою діда. Напевно, доля не просто осиротила Яромира: змалку він відчував у собі непізнанну силу, яка чекала свого пробудження.

Вечорами, підкидаючи дрова в горнило дідової кузні, серед палахкотливого танцю вогню він слухав дідові оповіді про Галич, у якому дід народився і став воїном, про те, як після повернення в місто молодого князя Данила Романовича став його дружинником і навчав молодих воїнів. Про бій під Дорогичином, в якому дід бився поруч із князем Данилом, про своїх славних побратимів, про героїчну оборону Києва...

Дід розповідав, як разом із княжою дружиною приїхав у Бакоту й отримав доручення розбудувати місто. Стараннями князя Данила Бакотське городище стало одним з найбільших укріплень на березі Дністра. Може, саме тому, — злякавшись могутності Руської держави, яку, незважаючи на поневолення Батием, князь розбудовував та зміцнював, думаючи про її звільнення, — хан Куремса прийшов і вдарив по Бакоті...

Від батька в Яромира зосталася кольчуга, яку вони кували разом із дідом перед походом на Київ. Її так і не встигли доробити — кольчуга закривала лише груди. Але коли згоріла кузня, Яромир знайшов її серед головешок. І сокиру, з якою дід воював під Дорогичином...

Якби не дідова наука, він би зараз не вижив. Змалечку дід водив його по стрімких дністровських кручах, не беручи зі собою в дорогу навіть паляниці. Влітку вони збирали ягоди, гриби, ловили у Дністрі рибу, а на вечерю часто пекли куропатву, тетерю чи зайця, впійманого сильцем. Дід умів ловити птицю без жодних рогаток, — він примовляв до неї, і птахи без остраху йшли йому до рук. Так само вмів він ловити рибу: пірнав під воду, затримував дихання і чекав, поки мимо пропливе велика рибина.

Під водою дід міг триматися дуже довго, — малому Яромирові іноді навіть лячно ставало, коли надовго залишався сам на березі. Але згодом навчився від діда багатьох його таємниць: міг узимку знайти корінь нечуй-вітра волохатого під снігом, — це вважали неабияким мистецтвом. Знав, де росте розрив-трава, за допомогою якої можна було відчиняти будь-які брами.

Перед нападом татар дід та кілька вмілих бакотців спорудили човен із подвійним дном, яким у випадку облоги можна було під водою доправляти до міста харчі та зброю. Так місто рятувалося не раз. Цей човен був справжнім дивом: коли його «дно» завантажували важким тягарем, добре і щільно закривали, заливаючи гарячим воском усі щілини, — він ставав важким і опускався на глибину. Веслярі-умільці, які вмів довго триматися під водою, швидко виводили його на течію. Аби мати змогу дихати під водою, дід використовував довгі очеретяні трубочки, що виступали над поверхнею, але були непомітними для ворога. Коли прибували до місця, де вантаж виносили, човен легко гойдався на поверхні води.

Але про це диво рідко хто знав — навіть із бакотців. Тільки вірні дідові побратими ночами потай споруджували та споряджали човна. Так само рідко хто бачив, як дід, простеливши на воді повстяну свиту, міг сідати на неї і плити по воді на протилежний берег. Лише раз Яромир побачив це — і не насмілювався розпитати діда про його секрет. Дід завжди говорив, що всьому свій час.

— Прийде пора стати чоловіком, — життя навчить тебе так, як навіть я не зумію...

Яромир багато чого не розумів, але зараз, провалюючись у мокрий сніг, дякував дідові за те, що навчив його терпіти холод і голод, орієнтуватися в дорозі по зорях, у лісі — за корою дерев, слухати камінь: чи не чутно тупоту кінських копит...

Цей тупіт він почув зараз на березі ріки, коли, роздягнувшись догола, дірявою сорочкою ловив рибу. Кілька малих рибин уже тріпотіли на березі, а найбільшу він саме витягував.

Вершники з'явилися зненацька — наче впали з неба. Він аж затулив рукою очі, — золоті шоломи сяяли на сонці, зелені корзна розвивалися на вітрі, червоні чоботи пришпорювали коней...

Яромир застиг на місці від захвату і щастя. Саме такими змальовував дідусь дружинників князя Данила.

Побачивши на снігу голого хлопця з рибиною в руках, вершники на хвилю зупинилися. Один із них махнув рукою, підкликаючи його. Не випускаючи із рук дорогоцінної рибини, Яромир видряпався на пагорб і став перед князем, сяючи щасливими очима.

— Оце вояка! — сказав князь і звернувся до дружинника:

— Подай йому корзна, бо риба замерзне!

Дружинники засміялися.

Яромир схилив голову перед князем і мовчки простягнув йому рибину.

— Дякую, отроче, але спечемо її згодом, коли прибудемо в гридниці. Сідай на коня!

— Я зараз! Мені ще зброю треба забрати!

Яромир скотився вниз, швидко одягнувся, взув дідові чоботи, скинув рибу в торбину, схопив кольчугу й сокиру та кількома стрибками наздогнав воїнів. Якийсь могутній вершник обхопив його, загорнув у кінську попону й посадив позаду себе.

Заколисаний розміреною ходою коня, зігрітий Яромир миттєво заснув — і ледь не звалився з коня. Хлопчину поклали в широке сідло з провіантом, — і так героїчні мандри малого бакотця завершилися у княжій грідниці Галича.

Богумил

Він майже не пам'ятав, що було далі: хтось поїв його теплим вівсяним напаром на молоці, хтось розтирав тіло запашною маззю...

Коли Яромир вийшов на вулицю, сніги майже розтанули — і в повітрі запахло весною.

— Як же зовуть тебе, отроче, і звідкіля ти прибився? — запитав його сивосусий дядько, котрий ніс дрова на кухню. Він чимось нагадав Яромирові діда.

— Бакотський я, Яромир, — поважно відповів хлопець.

— Та ж Бакота згоріла... — скрушно зітхнув той чоловік.

— Еге ж... — сумно мовив Яромир. — Мені дід казав: коли що станеться — йди понад Дністром до Галича. Я і йшов...

— Бачу, сильний ти хлопець, — усміхнувся чоловік. — Зови мене Богумилом. Будеш моїм помічником...

Від того дня Яромир почав працювати на княжій кухні. Але щовечора брав дідову сокиру і йшов у двір, аби повправлятися у силі. Розколював колоди дров кидками сокири на декілька метрів. Воїнові не можна втрачати пильність і вправність. Не вистачало тільки лука, — змалечку він, як і батько, був найвправнішим лучником у Бакоті.

Якось Богумил побачив, як хвацько Яромир «витанцьовує» зі сокирою: він легко метав її у стару колоду із розмаху, з бігу, з півоберту.

— Здається, я вже бачив цю сокиру, — з гаком на руків'ї. Такі сокири ми кували, коли готувалися до бою з «рогатими». Це було під Дорогичином. Ці

«рогаті» — тевтонці — були з голови до п'ят заковані в залізні лати, навіть їхні коні..., — сказав він.

— Це сокира мого діда. Він бився нею зі солемоничами під Дорогичином...

Богумил обняв Яромира за плечі й довго вдивлявся у його очі.

— Впізнаю Сила...

Наступного дня Богумил вручив Яромирові лук, сагайдак зі стрілами і повів на двір за гридницею, де вправлялися молоді дружинники. З першого ж пострілу Яромир здивував усіх вправністю.

Тепер він уже не був кухонним попихачем. Але іноді зазірав на кухню, сам собі боячись признатися, що не стільки розмови з Богумилом вабили його, як погляди золотоконої Мирослави. Вони мало говорили, але розумілися без слів.

Одного дня прибув князь Данило. Він добрав загін воїнів, які мали рушити на підмогу його братові — володимирському князю Василькові.

Оглянувши молодих дружинників, підійшов до Яромира, який був найнижчий зростом і стояв у кінці ряду.

— Скільки ж тобі років, отроче?

— Дванадцять, — відповів Яромир.

— У чотирнадцять літ я вже воював під Калкою, — наче роздумуючи, сказав князь. — Бачу, стрілець ти вправний, сокирою і мечем добре володієш. Чи готовий стати дружинником?

— Готовий, княже, — вклонився Яромир.

— За що будеш воювати, отроче?

— За себе, — твердо сказав Яромир.

Князь здивовано глянув на хлопця. Він звик чути різні відповіді: «За тебе, княже», «За рідну землю»...

Але — за себе?!

Він так довго дивився в очі Яромира, намагаючись прочитати у них відповідь, що хлопець насмівився заговорити знову:

— Мій дід був воїном, воював поруч із тобою, княже, під Дорогичином. Батько загинув, обороняючи Київ... Дід ставав зі мною на дністровській кручі й ка-

зав: «Заплющ очі та послухай себе: ким будеш ти, якщо, розплющивши очі, не побачиш більше Дністра, чистого неба над кручами, не почувеш рідної мови і не відчуєш запаху рідної землі? Ти — все те, що робить тебе людиною в цьому світі. Тебе нема поза цим небом та цією землею. Тому борони не землю, не Дністер, бо раптом тобі захочеться боягузливо втекти від цього всього...

Борони самого себе! Той, хто йде в бій за самого себе, завжди перемагає. А з ним перемагає його земля і небо, весь рід...»

Князь вражено вислухав молодого воїна, а тоді вийняв з піхов свій меч і простягнув його Яромирові:

— Вбережи себе!

Золочена сталь видалась Яромирові гарячою. Вона аж дзвеніла в його руках. Наче цього меча разом із ним стискали його батько, дід — усі пращури з правіку...

І цей меч мав у бою рубати за всіх...

ЗМІСТ

Частина 1. Зрілість і сила	5
Дорога на Галич	5
Богумил	10
Дружинник короля	13
Під шапкою-невидимкою	16
Вивідувач	22
Біля стін Холма	26
Камінь мудрості	29
Несподіваний попутник	31
Мирослава	36
Не заздри орлам	39
Напад у верболозах	41
Переправа	44
Частина 2. Біла гора	49
Сторож	49
Під рідним дахом	53
Вигнанець	56

Зимівля	59
Як подумаєш — так здобудеш	62
Середина світу	63
Час кам'яних велетів.....	66
На острові	69
Вістовий від короля	73
Засідка.....	76
Калита	78
Сірячина.....	83
Подих весни.....	86
Друг.....	88
Сила від землі.....	91
В дорогу! В дорогу!	94
Радісне серце	97
Миколька	101
Княгиня Білої гори	104